

HALİT KIVANÇ'LA
DÜNYA KUPALARI

GÖRÜNTÜ YARATAN SES

ANILARDA YAŞAYAN FUTBOL

DEDELERİMİZ
ÇOCUKKEN

İSMET İNÖNÜ'LÜ YILLAR:
BİR DEVRİN ANATOMİSİ

NTV tarih

SAYI 17
BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN
HAZİRAN 2010 - 6 TL
KKTC Fiyatı 7.50 TL

ISSN 1308-7878
9 771308 787801

Bizans'a ve ulemaya karşı tek başına

İstanbul'un fethi öncesinde yaşanan kritik günler

HALİL İNALCIK II. Mehmed'in iki cephedeki savaşını yazdı

NTV Tarih Sayı: 17 Haziran 2010 Dergi'ci ayrıbasım

İSTANBUL KUŞATMASINDA ÜÇ KRİTİK GÜN VE FETİH

20-21-22 Nisan

29 Mayıs 1453

Sultan II. Mehmed, Kostantiniyye'yi fethetme hazırlıkları içindeydi. Karşısında sadece Bizans devleti değil, kuşatmayı kaldırma yanlısı veziriazam Çandarlı Halil ve ulema da vardı. 20 Nisan'daki deniz yenilgisine rağmen yolundan şaşmadı ve 1000 yılı aşkın süredir varolan bir imparatorluğu sona erdirdi.

HALİL İNALCIK

OSMANLI COĞRAFYASINDA KEŞİF YAZILARI

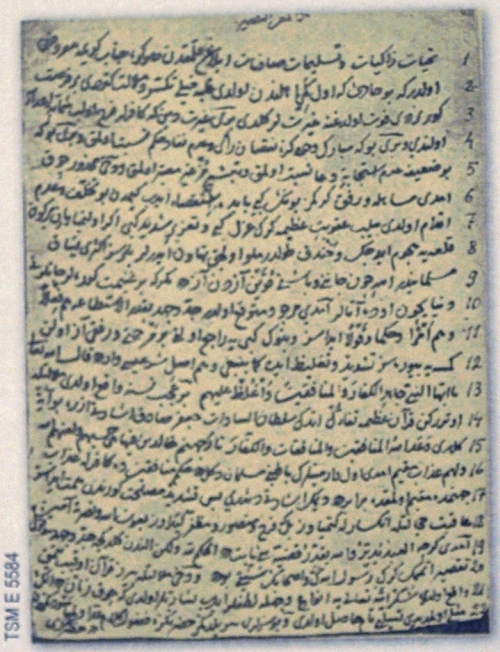
Kostantiniyye önündeki Türk ordugahı (solda). II. Mehmed'in 16. yüzyıl başına ait portresi.

Museum of Islamic Art Doha, Katar

Avis Direct pour Faire la Passage d'Outre-mers, 1455, Bibliothèque Nationale

Bizans'a ve ulemaya

Anadolu ve Rumeli arasında bölünmüş Osmanlı ülkesi, ancak İstanbul fethedilince birleşik sağlam bir imparatorluk olarak kurulmuş olacaktı. Genç Sultan Mehmed bunu iyi anlamıştı. Ancak, devlet içinde mutlak bir otorite sağlamış olan kudretli veziriazam Çandarlı Halil, kesinlikle fethe karşı çıkıyordu. Halil, bir Avrupa Haçlı ordusunun 1444'te Varna'ya kadar gelmiş olduğunu unutmuyor ve İstanbul alınırsa rakibi Zaganos lehine, kendisinin iktidardan düşeceğini hesaplıyordu. Bu iki nedenle Çandarlı, elinden geldiği kadar İstanbul fethine karşı çıktı. Sultan Mehmed bunu iyi anlamıştı. Çandarlı Halil ve onunla beraber bazı ümera ve ulema, fethin gerçekleşemeyeceğine, genç sultanın bir maceraya atıldığına inanıyorlardı. Öbür yandan, İstanbul kuşatmasında Fâtih, kuşatmayı hızla sonuçlandırmak zorunda idi: Kuşatma devam ederken güçlü bir Venedik donanması Agriboz'a doğru yolda idi ve Macarlar tehditte bulunmakta idi. Fâtih, gelecekteki pâyitahtı İstanbul'u harap bir şehir olarak almak istemiyordu. Ordusunda toplanan 100-150 bin kişiden birçoğu, İstanbul zenginliklerini yağma hayaliyle savaşıyordu. Sonunda Sultan, yağma ilan etmek zorunda kaldı. 20 Nisan deniz yenilgisinde şevki kırılmış ve dağılmaya başlamış olan ordusu, onun yılmayan azmi, fethi müjdeleyen Ak Şemseddîn'in "tebşîratı" ile canlandı ve Haçlılar gelmeden fethi başardı.

TSM E 5584

Belge: Ak Şemseddîn'in Fatih Sultan Mehmed'e Nisan 1453'te yazdığı mektup.

Ak Şemseddîn'in 20 Nisan deniz yenilgisi üzerine 21 Nisan'da Sultan Mehmed'e hitaben yazdığı mektubun analizi, o günlerin fetihte kesin bir dönüm noktası olduğunu ortaya koymaktadır. İlkin mektubun metnini[1] verelim (bkz. Belge):

1. Tahiyyât-i zâkiyât ve teslîmât-i sâfiyât iblâg kılmaktan sonra Cenâb-i Kerîme ma'rûz oldur ki,
2. bu hâdis ki ol gemi ehlinden oldu,[2] kalbe hayli tekessür ve melâlet getirdi, bir fırsat
3. görünürdü, fevt olduğuna gayretler geldi: biri gayret-i dîn ki kâfirler ferah olup şamata-i a'dâ olundu,
4. Ve biri bu ki mübârek vücûdunuza noksan-i re'y ve 'adem-i nefâz-i hükm nisbet olmak
5. Ve biri bu ki, bu za'îfe 'adem-i isticâbet-i du'â nisbet olmak ve tebşîrimiz gayr-i mu'teber olmak ve dahi mahzûr çok.
6. İmdî, müsâhele ve rifk gerekmez, bunun gibi bâbda istiksâ' idip kimden bu tahallüf ve
7. 'adem-i ikdâm oldı, bilip 'ukûbet-i 'azîme gerek, 'azl gibi ve ta'zîr-i şedîd gibi, eğer olunmaya yarın bir gün

TBMM Milli Saraylar Koleksiyonu

karşı tek başına

8. kal'aya hücûm idicek ve hendek doldurmalu olıcak tehâvün iderler, bilirsız, ekseri yasak
9. Müslümanıdır, Allâh içün canını ve başını koyan azdan azdır, meğer ki bir ganîmet göreler,
10. canlarını dünyâyiçün dünyâyiçün oda atalar, Imdî mercû ve mutavakkı' oldur: cidd ü cehd bi-kadril-istitâ'a hem fi'len
11. ve hem emren ve hükmen ve kavlen idesiz ve bunun gibiye râci' olanı bir merhameti ve rıfkı az olan
12. kimseye buyurasız, teşdîd ve taglîz ide kemâyenbagî ve hem asl-i şer'îsi vardır:
13. "Ey peygamber! Kafirlere ve munâfiklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol." [Tevbe suresi, 73. ayet]. Bir 'aceb nesne vâki' oldu, melâletle
14. otururken Kur'ân-i 'azîme tefe'ül itdik, Sultânu's-sâdât Ca'fer-i Sâdık işâreti üzere bu âyet
15. geldi: "Allah, erkek ve kadın münafiklara, içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşini va'detti. O, onlara yeter. Allah onlara la'net etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır." [Tevbe suresi, 68. ayet]
16. İmdî, ol varmayanların bâtını müslümân değildir, hükm-i münâfikînde kâfirle 'azâb-i
17. cehennemde mukîm olmakda beraberdir, demek işâreti düşdü, Bes! Teşdîd-i maslahat göründü, himmet idesiz,
18. 'akibet hacâletle inkisârla gitmeyevüz, belki ferah ve mansûr ve muzaffer gidevüz, bi'avn-illâh ve nusretihu, âmîn.
19. İmdî, gerçi : al-'abd yudabbiru va' Allâh yukaddiru. (İnsanoğlu, yaşamını sürdürmek veya herhangi bir işi yaparken elinden geleni yerine getirmelidir ve gerisini düşünmemelidir. Onu yüce Allah'a havale etmelidir, (Allah'a güvenmelidir) kaziyyesi sâbitdir, al-hükm l'illâh ve lâkin elinden geldikce cidd ü cehdi kul
20. taksîr itmemek gerek, Resûl'ullâh'ın ve eshâbın sünneti budur. Ve dahi melâletle biraz Kur'ân okuyub yatmak
21. vâki' oldu, şükrullâh ta'âlâya, envâ'-i vechile lûtflar idüb beşâretler oldı ki, çok zamandır anın
22. misli olmadıydı, teselli-i tâm hâsıl oldı, Ve bu sözleri söylediğimiz hazretinize fuzûl kelâm add olmaya, sevdiğimizdendir hazretinizi.

Fausto Zonaro'nun 1903'te yaptığı yağlıboya tablo, kuşatma günlerini canlandırıyor.

Günümüz Türkçesiyle mektubun metni

(1) Selâmdan sonra: (2) Düşman gemilerinin neden olduğu olay, yüreğimizde hayli kırgınlık ve kedere neden oldu, bir fırsat (3) görünürdü, kaybolduğundan aykırı bazı durumlar kendini gösterdi. Birincisi, kâfirler sevinip şamata yaptılar; (4) İkincisi, verdiğiniz kararda size noksan düşünce ve bu kararı gerçekleştirmede hükmünüzü yürütemediğiniz ileri sürüldü (*noksân-i re'y ve 'adem-i nefâz-i hükm nisbet olmak*), (5) üçüncüsü, benim ettiğim du'ânın yerine gelmemesi ve verdiğimiz müjdenin itibarsız olması ve bunun gibi daha birçok aykırı şeyler. (6) Bu durumda ne yapmalı: her şeyden önce, görmezden gelme ve acımayı bir yana bırakmak gerek. Bunun gibi ağır bir durum ortaya çıktığında iyi araştırıp bu aykırılık ve gevşeklik (*tahallüf ve 'adem-i ikdâm*) kimden kaynaklanmıştır,[3] (7) ortaya çıkarıp azletme ve ağır şekilde paylama (*ta'zîr*) uygulamalı. Eğer bu yerine getirilmezse yarın bir gün (8) kal'aya genel saldırı emri çıkar ve surların hendeği doldurulursa gevşek davranırlar, (9) "bilirsiz ekseri yasak Müslümanıdır, Allâh içün canını ve başını koyan azdan azdır; meğer ki bir ganîmet göreler, canlarını (10) dünya için oda atalar".[4] Bu durumda sizden çok rica ederim, elden geldiği kadar hem fiilen uygulama (11) hem emir ve sözle çaba harcamalısınız ▶

1 Bu metni ilk kez şu kitabımda yayımlamış bulunuyorum: *Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara: TTK, 1954, Levha VII. Mektup Topkapı Saray Arşivi, no. E. 5584'te bulunmaktadır.
2 20 Nisan günü Sakız'dan asker, yiyecek ve silah yüklü dört büyük gemi İstanbul önünde Osmanlı donanmasını yarıp zincirle korunan Halic'e girmeyi başarmıştı. Bu olay üzerinde bkz. göztanığı Nicolo Barbaro; *Kostantiniyye Muhasara Rüznâmesi*, Ş.T. Diler çevirisi, İstanbul 1976, 38-40; öteki tanıklar için bkz. J.R.M. Jones, *The Siege of Constantinople, 1453; Seven Contemporary Accounts*, Amsterdam, 1972; son kez A. Pertusi, *La Caduta di Constantinopoli, Le testimonianze dei contemporanei*, Verona, 1976.
3 Kuşatmaya başından beri karşı gelen ve gevşek davranan vezirâzam Çandarlı Halil Paşa ve avenesini kastettiği kuşkusuz.
4 Bu ifade kuşkusuz Hıristiyan devşirme oğlanı olup Müslüman yapılan yeniçeriler için kullanılmıştır. Onlar *devşirme kanunu* ile devşirildiği için *yasak* (*yasa*) ile Müslüman olmuşlardır.

ve bu durumda olanların gereği gibi şiddetle cezalandırılmasını, merhameti az olan (12) bir kimseye havale etmelisiniz, zira bunun şerî'atte de yeri vardır (Ayet) Bu arada hayret edilecek bir şey oldu: (14) Kederle otururken *Kur'ân*'dan fal açtık (*tefe'ül itdik*), seyyidler sultanı Ca'fer-i Sâdık işâreti ile şu âyet geldi (Âyet): "varmayanların bâtını Müslüman değildir, hükm-i münâfikînde kâfirle cehennemde mukîm olmakta beraberdir" demek işareti düştü. (16) şimdi, fetih için harekete geçmeyenler, kalplerinde Müslüman sayılmazlar. (17) O halde, işi şiddetlendirme durumu göründü, "himmet edesiz; (18) (buradan) 'âkibet hecâletle inkisârla gitmeyevüz, belki ferah ve mansûr gidevüz"; Tanrı'nın yardımıyla. (19) Her ne kadar denir ki, *kul önlem alır, ama takdir Tanrı'nındır*, sözü doğrudur; Hükm Allah'ındır, fakat kul elinden geldiğince gayret göstermekten (20) geri kalmamalı, Peygamberin ve ashâbının izlediği yol budur. Bundan sonra keder içinde biraz Kur'an okuyup yattık (21) Yüce Tanrı'ya şükürler olsun (uykuda) Tanrı'dan türlü lütuflar ve müjdeler ("beşâretler") geldi, çok zaman bize bunun gibi [beşâretler] (22) olmadıydı. Gönlümüz tam anlamıyla rahatladı ("tesellî-i tam hâsıl oldı ve bu sözleri söylediğimiz hazretinize fuzûl kelâm (boş söz) 'add olmaya, sevdiğimizdendir, hazretinizi").

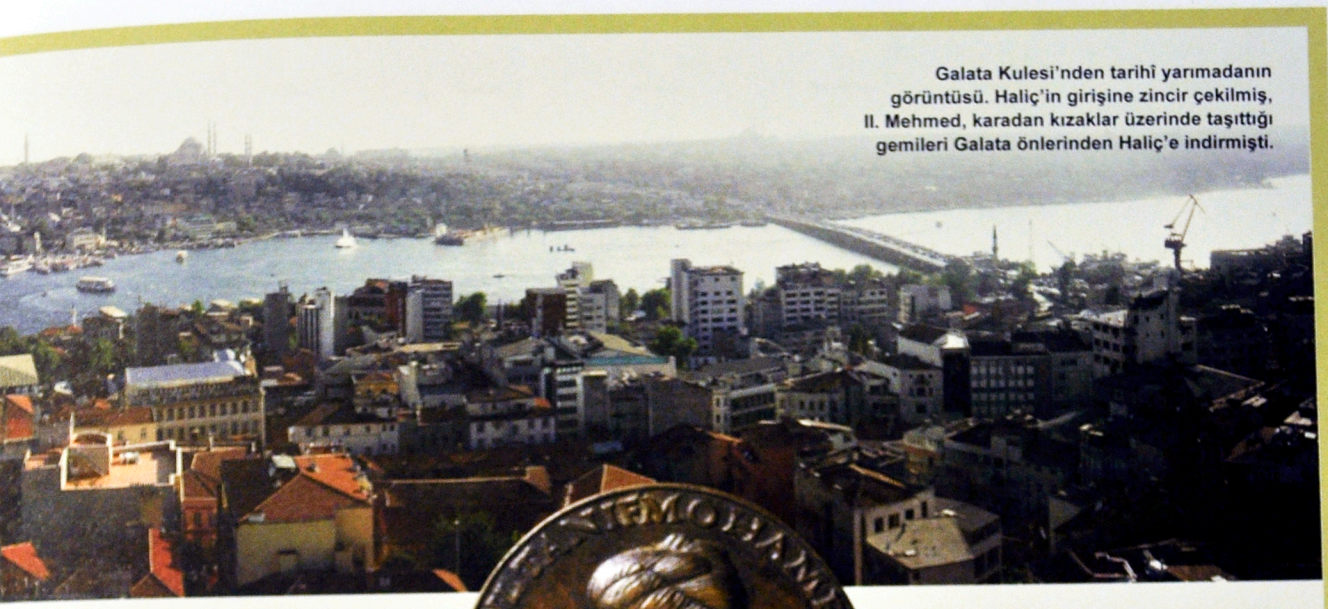
Dört düşman gemisinin Osmanlı donanmasını yenip Haliç'e girmeyi başarması, kuşatma aleyhinde olanları cesaretlendirmişti.

Tarihî mektubun yorumu

Ak Şemseddîn'in bu mektûbu, 20 Nisan 1453'te erzak ve silâh getiren üç Ceneviz ve bir Bizans gemisinin Osmanlı donanmasını yenerek zincir ötesine Halic'e başarıyla girmesi üzerine yazdığı açıktır. Bundan önce olup bitenleri Şeyh'in *Menâkibnâmesi*[5] açıklamaktadır. Oradan metni aşağıda aynen veriyoruz:

"Feth-i Kostantiniyye: sene hamse ve hamsîn ve semânemie tarihinde (a) merhûm Sultan Mehemmed Han yigirmibir yaşında pâdişâh oldı, bir yıldan sonra Edirne'de 'ulemâ ve ümerâyı cem' idüp Kostantiniyye fethini müşâvere eyledi. Bir kimesne mübâşeret eylemeğe râzî olmadı, eshâb-i Resûlullâh'dan ve ashâb ve hülefâ-i Râşidîn vesâirden niçe ulular Kostantiniyye fethine gelüp müyesser olmadığın beyân idüp ve hadîs-i şerîf nakl eylediler, (Hadîsler): Öyle olsa, feth-i Kostantiniyye Mehdî'nindir, didiler, Ak Şemseddîn işitdi, cevâb virdi ki, Kostantiniyye'yi evvelen Sultan Mehemmed Hân feth ider, sonra Beni-Asfar alur, Benî-Asfar elinden Mehdî feth ider, didi. Mevâlî ile çok bahseyledi (b). Âhir Sultan, Ak Şemseddîn'in sözüne i'tibâr ve i'tikâd idüb yarak gördü, Kostantiniyye üzerine vardı, elli dört gün ceng eyledi, âhir Frengistan'dan Kostantiniyye'ye 'acâ'ib gemiler geldi, çok 'asker ve azuk geldi, kâfirler şenlik eylediler (c), 'ulemâ ve ümerâ cem' olub Pâdişâh'a geldiler, bir sûfînin (Ak Şemseddîn) sözüyle bu kadar 'asker helâk oldı ve bu denlü hazîne telef oldı, hâlen kâfiristan'dan kâfire yardım geldi, feth olmak ümidi kalmadı, didiler (d). Sultan Mehemmed Hân vezîri Veliyyüddîn oğlı Ahmed Paşa'yı Şeyh'e gönderdi, kal'a feth olunmak ve 'adûya zafer bulunmak var mıdır, didi. Şeyh cevâb virüb ümmet-i Muhammed'den bu kadar Müslümanlar ve gâzîler bir kâfir kal'asına mütevecciih oldılar, inşallâh feth olur, didi (e). Sultan Mehemmed bu kadar işarete kanâ'at eylemedi, vezîr-i mezbûru yine gönderdi, "ta'yîn-i vakt itsünler" didi. Ak Şemseddîn dahi murâkabaya vardı, mübârek yüzü dürildi, başını kaldırdı, "işbu senenin Rebî'ülevvel ayının yigirminci (?) günü seher vaktinde sıdk u himmet ile filân cânibinden yürüyüş itsünler, ol gün feth ola, Kostantiniyye içi sadâ-yi ezân ile dola; pes ol gün ol sa'at oldı, 'asker-i İslâm hisâra hücûm eylediler..... (f) Sultan Mehemmed şeyhi da'vet eyledi; meğer Şeyh sûfilerine ısmarlamışdı ki, benim üzerime hiç kimesneyi getürmen; Pâdişâh Şeyh gelmeyicek gazab eyledi, kalkdı, Şeyh'in çadırına geldi, gördü ki çadırı berkitmiş; hançerin çıkardı, Şeyh'in çadırını bir mikdâr şakkeyledi, içerü bakdı, gördü: çadırın içinde döşenmiş [halı] yok, sâfî

5 Hüseyin Enîsî, *Menâkib-i Ak Şemseddîn*, yazma. Bu menâkibnâme olayları oldukça doğru nakletmektedir.

Galata Kulesi'nden tarihî yarımadanın görüntüsü. Haliç'in girişine zincir çekilmiş, II. Mehmed, karadan kızaklar üzerinde taşıttığı gemileri Galata önlerinden Haliç'e indirmişti.

Fotoğraf: Mehmet Ömür

Gentile Bellini tarafından yapılan Fatih'in madalya portresi, 1480 civarı.

Padişahın Portresi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000

toprak, ol toprak üzerine Şeyh secdeye varmış, tâcı mübârek başından yuva[r]lanmış, başının ak saçı nûr gibi şa'şa'a virmiş, mübârek saçın, sakalın ve yüzün toprağa bula[n]mış, gözünün yaşı sofra kadar yeri tutmuş, akmış, münâcât ider, Pâdişâh Şeyh'in bu hâlini ve bu nâlesini gördü, dehşetnâk oldı; döndü, makamına geldi (g), kal'aya nazar kıldı, gördü ki 'asker-i İslâm'ın önünde ak 'abalar giymiş bir tâ'ife hisara koyuldular, ol sa'at kal'a feth oldu (h). Rivâyet olunur ki, Ak Şemseddin'e vakt ta'yîn eyledüginden su'âl olundu, cevâb virdi ki, karındaşım Hızır ile 'ilm-i ledünnide Kostantiniyye'nin fethin istihrâc kılmışdık, kal'a feth olunduğu gün karındaşım Hızır 'abâ-pûş veliler ile 'askerin önünce hisâra girdiler, kal'a feth olunduktan sonra Hızır karındaşımı gördüm, kal'a divârı üzerinde oturmuş, ayaklarını salmışdı".

Göz Tanığı Tursun Beg'in gözlemi

20 Nisan 1453 günü dört düşman gemisinin donanmayı yenip Halic'e girmeyi başarması ve bunun Osmanlı tarafında nasıl bir bozgun ruhu yaratıp kuşatma aleyhinde olanlara cesaret verdiği hakkında Osmanlı kaynaklarındaki haberler, Ak Şemseddin'in mektubundaki ifadeyi kuvvetle yinelemektedir. Fâtih'in yakını, kuşatmanın göz tanığı Tursun Beg'in sözleri durumun ciddiliğini hakkıyle belirtmektedir:[6] "mülâzimân-i Hazret (Sultan) ve ekser ehl-i keşti gemileri Limon'a (Halic) indirmek şuglundayken" (Sultan) (70-72 gemiyi karadan Halic'e indirmek işiyle uğraşırken) ol *köke* (ler)[7] muvafik rüzgâr bulup yelken açıp göründü, hazır bulunan gemilerle kapudan Balta-oğlı Süleyman Beg ol divlere karşı varıb çattı; ceng-i 'azîm itdi, ammâ ..... zafer müyesser olmadı, kâfir Limon kapusun açıb *köke* (leri) içerü aldılar, bu hâdise eğerçi ehl-i İslâm arasında fütûr ve perişânî saldı; ammâ ma'nîde... *âhir hem (İstanbul) fethine bu sefîne sebeb oldı.*"

Tursun, büyük saldırı hazırlığının, 21 Nisan toplantısında alınan karar sonucu "fethe sebep" olduğunu önemle ifade etmektedir. Gerçekten kuşatma günlükleri, şiddetli bombardımanla surlarda gedikler açıldığını,[8] bu tarihten sonra kuşatmada, fetihle sonuçlanan büyük taarruz hazırlıklarının başladığını belirtirler.[9]

20 Nisan 1453: Donanmanın yenilgisi ve Nicolò Barbaro'nun gözlemi[10]

18 Nisan gecesi surlara büyük bir saldırı oldu, ama büyük zâyiat verildi,[11] 21 Nisan genel meşveret meclisinde Çandarlı bu kayıpları davası için bir delil olarak kullanacaktır.

Göz tanığı Barbero'ya göre, Çanakkale'den güneyden elverişli bir rüzgârla Papa'nın gönderdiği dört büyük kalyon Sakız'dan hızla Kostantiniyye önlerine ulaştı. Orada rüzgâr kesiliverdi, gemiler deniz ortasında kaldı. O zaman Diplokionion (Dolmabahçe koyu veya Kabataş) da demirli Osmanlı donanması hızla gemilere yanaştı.[12] Donanma kapudanı Baltaoğlu Süleyman ilkin İmparatora ait gemiye kıç tarafından[13] saldırırken ötekiler diğer gemiler üzerine yürüyüp sardılar. Diğer kaynaklarda şu ilâve bilgilere rastlıyoruz. Türk kadırgaları ve daha küçük gemiler dört düşman gemisini Zeytinburnu açıklarında sarıp savaşa başladılar "kimini 5 Türk kadırgası, kimini 30-40 *Varandorya* ortaya almıştı". Çarpışma, iki üç ▶

6 *The History of Mehmed the Conqueror, Târîkh-i Abu'l-Fath*, eds. H. İnalcık and R. Murphey, Minneapolis ve Chicago, 1978, 42 a-b; Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, haz. A.M. Tulum, İstanbul, 1977, 53-54.

7 Köke > *coque*, Yelkenli büyük kalyon, Kahane ve Tietze, *Lingua Franca*, göge, göke yanlış okuma.

8 Bu gediklerin tam ölçüsünü fetihten sonra tamirat yapan İstanbul'un ilk kadısı Hızır Beg'in Fâtih'e sunduğu raporda arşunlarıyla öğreniyoruz, belge şurada yayıma hazırlanmıştır: H. İnalcık, *The Survey of Istanbul, 1455*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010 (baskıda).

9 Tursun, 42b-45b; göz tanığı Barbaro (40) 21 Nisan'da bombardımanın arttığını belirtir, "çünkü herkes o gün Türklerin umumî taarruza geçeceğini sandılar", karşıla: Melville Jones: L. Chalcocondyles, 46; Ducas, 86-88, 91-93.

10 *Kostantiniyye Muhâsara Rüznamesi*, çeviri Ş. T. Diler, 2. Baskı, İstanbul 1976; 38-40; A. Pertusi, *La Caduta di Constantinopoli*, Verona 1976, I, 15-26; S. Runciman, *The Fall of Constantinople*, 1453, Cambridge: CUP, 1965, 100-105.

11 Barbaro, Diler 37.

12 Ayrıntılar için bkz. V.L. Mırmıroğlu, *Fatihin Donanması Deniz Savaşları*, İstanbul 1946, 26.

13 Deniz savaşı üzerinde göztanığı: Barbaro, Diler 35-39.

saat sürdü.[14] Hıristiyan gemileri İstanbul önlerine kadar güçlükle ilerledi. Tam o sırada kuvvetli bir rüzgar çıktı, kalyonlar hızla zincire yaklaştı. Halic'deki iki Venedik kadırgası büyük gürültü yaparak zincir dışına çıkıp dört gemiyi yedeğe aldı, limana çekti. Ertesi gün, Baltaoğlu, donanmayı deniz üssü Diplokionion'a çekti. Dört kalyonu güçlü donanmasının ele geçireceğinden kuşkusu olmayan sultan, deniz savaşını kıyıdan (Zeytin Burnu'ndan) tam bir güvence ve heyecanla atı üzerinde izliyor, bağırıyordu. Heyecanla atını denize sürdüğünü söylemekte kaynaklar birleşir. Kalyonların Halic'e girip kurtulduklarını görünce, büyük bir hiddet ve keder içinde "atını kamçılayıp suskun" ayrıldı (Kritovoulos, 54-55). Derhal Baltaoğlu'nu huzuruna getirtti (gözünden bir taş darbesiyle yaralı idi). Kaptanı korkaklıkla "planlarına ihanet etmekle" suçladı (Kritovoulos'a göre, kalyondakiler 22 kişi, Türkler 100'den biraz fazla zâyiat vermişlerdi,[15] yaralılar çoktu). Barbaro'ya göre[16] Kaptan, gemilere yanaşıp şiddetle savaştıklarını, fakat çok zayiat verdiklerini açıkladı,[17] fayda etmedi, son derece kızgın olan Sultan "senin kafanı kendi elimle kesmek isterim" demiş.[18] Sultan kendisini azletti ve yerine Hamza Beyi kapudan atadı. Deniz bozgunu orduda "perîşanlık"a neden olmuştur. Tursun (43b)'a göre "Bu hâdise egerçi ehl-i İslâm arasında fütûr ve perişânî saldı, ammâ ma'nîde... (İstanbul) fethine sebeb oldu". Askerden "firka firka" kaçanlar olmuştu (Ca'fer Çelebi, *Fetihnâme*, 16).

Deniz savaşındaki başarısızlıktan cesaret alan İmparator, Padişaha elçi gönderip eskisi gibi harac ödeme ve başka kolaylıklar önererek barış yapmak, şehri kurtarmak umuduna kapıldı. O, barış için başından beri Osmanlı tarafında kuşatmaya karşı olanlardan, başlıca Çandarlı Halil'den cesaret almakta idi (kuşatma sırasında Osmanlı tarafından İmparatora mektupların gidip geldiği biliniyor). Bu barış saldırısı, Halil Paşa ve yandaşları tarafından da destekleniyordu. İdrîs-i Bitlîsî, Farsca ağır bir inşa diliyle yazdığı *Heşt Bihişt* adlı büyük Osmanlı tarihinde, deniz savaşındaki başarısızlık üzerine İmparatorun barış için elçi gönderdiğini ve Osmanlı karargâhında barış yandaşlarıyla kuşatmaya devam için sultanı destekleyenler arasındaki anlaşmazlığı açık biçimde belirtmektedir. İdrîs'in Tursun Beg'in tarihini kullandığı açıktır (gelen imdâd gemileri İdrîs'te ve Tursun'da iki gemidir) İdrîs'te Ak Şemseddîn'in rolü belirtilmiştir.[19] Bozgun ruhu üzerine Sultan bütün vezirleri ve kumandanları büyük bir meşveret meclisinde topladı. Bu mecliste Çandarlı ve taraftarları, son bir saldırı yapalım, sonuç alınmazsa çekilelim, diye yine karşı çıktılar. Savaş ve saldırı kararları verilen "meşveret" meclisleri ayrıntılarıyla Kritovoulos ve Ca'fer Çelebi (aşağıda) tarafından naklolunmuştur.

14 Barbaro, Diler 38.
15 Kritovoulos, 55. Fr. Babinger (s. 90) bu çarpışmalarda Türk kayıplarını 12 bin gösteren bir kaynağı izlemiş!
16 Barbaro, 39-40.
17 Rüzgarla yürüyen yüksek bordalı kalyonlar, alçak bordalı Türk kürekli kadırgalarındaki savaşçılara üstün durumda olup zayiat verdirdiler.
18 Barbaro, Diler 39.
19 İdrîs, eserini yazarken olaylara tanık olanlardan bilgi toplamaya çalışmıştır. İdrîs ve eseri hakkında etraflı bir araştırma: M. Törehan Serdar, *İdris-i Bitlisî*, İstanbul: 2008.
20 Göz tanığı tüm kaynaklar gemilerin Galata'nın yukarı suru altında derin hendeklerden çekilerek Halic'e indirildiğinde birleşirler. Yalnız Evliya Çelebi (Yapı Kredi Yayınları, I, 42 vd.) gemilerin Kâğıdhane'de yapıldığını, Ok-Meydanı'ndan indirildiğini söyler.
21 Bu projenin hazırlıkları kuşkusuz günler almıştır. Venedikliler 1439'da Verona civarında Adige nehrinden Garde gölüne karadan yürütüp donanma nakletmişler. Fâtih, hizmetinde Frenk mühendisler kullanıyordu.
22 Risâle, *Mahrûse-i İstanbul Fethnâmesi*, Halis tarafından yayımlanmıştır: TOEM, İlâveler.

Osmanlı donanması Halic'de (22 Nisan 1453)

Tursun (41a-43a) olayı şöyle anlatır (günümüz Türkçesine çevrildi): Liman (Halic) tarafı "mesdûd" olup o taraftan kuşatma olmaması Pâdişâh'ın asla hatırından çıkmıyordu, emr etti: "kadırgalar ve büyük kayıklardan bir niçe gemileri kal'a (Galata kulesi) ensesinden" Boğaz denizinden kurudan çekdirip Halice indireler.[20] Böylece şehir her tarafından kuşatılır ve savununların bir kısmı bu cepheye gelip savunma hattı genişler, askerleri dağılır. Tüm operasyon için mühendisler ve denizciler ("cerr-i eskâlde mâhir mühendisîn ve mellâhîn") çağrıldı. Davul, nekkâre ve nâralarla gemiler Halic'e indirildi. Bu görülmemiş manzara, kal'adakileri ümitsizliğe düşürdü (Barbaro). Operasyon kuşkusuz günlerce bir hazırlıktan sonra uygulamaya konmuştur.[21]

22 Nisan'dan sonra kuşatma şiddetlendi. Halic'de Kumbarahane-Defterdar arasında köprü yapılması üzerine (23 Nisan) Halic surları da, topcu ateşi altına alındı. Halic'deki düşman gemileri Galata tepesinden atılan havan topu ateşi altında idi. Düşmanın Halic'deki Osmanlı donanmasını (70 veya 72 gemi) yakma girişimi sonuc vermedi, bunu vaktiyle haber alan Türk donanması top ateşiyle yaklaşan gemiyi batırdılar, büyük gemiler çekildi. Bu, kuşatmada bir başarı idi. İmparator yeniden bir barış girişiminde bulundu, istendiği kadar harac vermeye razı olduğunu bildirdi. Sultan, kuşatmadan vazgeçmeyeceğini, şehri teslim etmesini bildirdi, Mora despotluğuna gitmesini önerdi. Aralıksız top ateşiyle surlarda gedikler açılmış bulunuyordu. 25 Mayıs bir dönüm noktası oldu. Bizans için kurtuluş ancak Venedik donanmasının gelmesine bağlı idi. 25 Mayıs'ta tebdil ile gizlice Ege'ye gönderilen gemi donanmanın izine rastlanmadığı haberini getirdi. Ümitler kesildi, yakınları İmparatora şehri terk etmesini önerdiler. Sultan da İsfendiyar oğlunu göndererek son bir teslim teklifinde bulundu. İmparator ancak haracı arttırma vaadinde bulundu.

Fetih için toplanan Meşveret Meclisleri (1452 Kışı, 21 Nisan, 26 Mayıs 1453)

Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul fethi için 1452 kışında Edirne'de Dîvân-i Hümayûn'daki nutkunu, Tâcî-Beg zâde Ca'fer Çelebi (kendisi H. 904-918 döneminde Nişancı, öl. Receb 921)[22] bir inşa örneği olarak kaleme aldığı risâlede, edebî bir üslûpla nakletmiştir. Sultan, Divân'da görüşme-

lerde demiş ki (edebî üslûbu basit Türkçeye çeviriyoruz): İnsan ne kadar uzak görüşlü olursa olsun, müşâvereden vazgeçmemelidir. Toplantıdakiler de Pâdişah emrettiği için aklımıza gelenleri doğru yanlış kendisine arz etmek ödevimizdir, diye yanıtladılar. Pâdişah nutkunda şunları söyledi: Atalarım, Peygamberimizin öğüt verdiği üzere gazâdan asla geri kalmadılar. Ben de bu yolda elimden geldiğince onların izinde yürüyeyim. Kostantiniyye şehri ülkenin ortasında kâfirler ocağı olarak kalmasın ("ne vechi vardır ki... benim vasat-i memleketimde...tâgîler durağı ola" şehzade Orhan şehirde idi). Kostantiniyye üzerine yürümek kesin kararımdır. Bu yıl baharda "niyyetim ve himmetim anun üzerine mukarrer ve musammem olmuşdur". Bu benim önceliğimdir. Sizin düşüncelerinizi arz etmenizi istiyorum, dedi. Bu konuda reyler farklı oldu ("ârâ mütehâlifdir"). Eyi düşünce ve yigitlikle tanınmış biriler, bu fikri son derece doğru gördüler ve hazırlıklara hemen başlanmasını istediler. Fakat bazıları, surların çok dayanıklı olduğunu ileri sürerek şehrin ele geçmesini imkânsız gördüler ve bundan vazgeçilmesi gerektiğini iddia ettiler. Pâdişâh, bunların aksi düşüncede olduğunu görünce canı sıkıldı ("munkabız olup") şöyle konuştu: Bunu Tanrı takdir ettiyse, kimse karşı koyamaz. Benim maksadım, İslâm geleneğini (gazâyı) yerine getirmektir. Eğer fetih mukadder ise surlar demirden olsa bile bizi alıkoyamaz. Bir kul içten bir niyyet ile savap kazanmak için hareket ediyorsa, Tanrı onu mahrûm etmez. Vezirler, Padişâh'ta bu derece gayret görünce "muhalefet idenler dahi tamâm muvâfakat" ettiler. "Fermân pâdişahındır, dediler". Hemen o günden hazırlığa giriştiler. Gemiler yapmaya, ejderhâ gibi toplar dökmeye başladılar. Eyaletlerdeki beglere baharda orduya katılmaları için emirler gönderildi (1452).

Tablo: TBMM Milli Saraylar Koleksiyonu Fotoğraf: Mehmet Ömür

Dün-Bugün: II. Mehmed
20 Nisan 1453'te dört Venedik gemisinin Osmanlı donanmasını yenip Haliç'e girmeyi başarması, kuşatma aleyhinde olanları cesaretlendirmişti. Sultan II. Mehmed'in, Papa'nın gönderdiği kalyonlarla Osmanlı kadırgalarının savaşını Zeytinburnu kıyılarından izlediği ve sinirlenerek atını denize sürdüğü rivayet edilir. Fausto Zonaro, 1908'de yaptığı tabloda bu anı betimlemişti (Tablodaki II. Mehmed, dijital tekniklerle bugünkü Zeytinburnu koyunda).

20 Nisan deniz bozgunu üzerine 21 Nisan 1453 Meşveret Meclisi (Ca'fer Çelebi)

Yardım için gelen dört kökenin limana girmesi önlenemedi (20 Nisan 1453) "Bu haleti göricek, leşker-i İslâma biraz ıstırab ve tadaccur ve infi'âl ve tahayyür müstevlî olub fırka fırka oldular, şunlar ki evvelden bu fikri istisvâb itmemişlerdi ..... ve anlar ki gazâ ve cihâd niyyetine ..... kemer-i cidd u ictihâdı hakk yoluna muhkem kuşanmışlardı..... Müslümanlara kuvvet-i kalb virürlerdi", Sultan buyurdı, dîvân oldu. "Cemî'i begler ve serverler ..... gelüb yerli yerinde karâr eyledi; Padişâh "bunlara istimâlet verüb eyitdi kim, bu üç dört pâre gemi gelmek ile şikeste hâtır olup cenge süstlük göstermek revâ değildir..... "binyıl bednâmlık ile sağ olmaktan bir gün "eyü adla" yaşamak daha eyidir. Alelhusûs *Kur'an'dan* nâzil oldu. "Ekâbir ve a'yân ve ümerâ ve erkân, Pâdîşahdan bunun gibi kelimât işidicek cümlesine yeniden kuvvet gelüp du'âlar idüp "didiler ki, cemî'i başımız ve canımız senin yoluna fedâ" diye "hizmetler itdiler, yerlü yerine gitdiler".

Son Meşveret Meclisi, genel taarruz kararı (26 Mayıs 1453)

Sultan gecikmeden son bir genel saldırı kararı alınması gerektiğini anladı. Agriboz'da demirlemiş olan ▶

TBMM Milli Saraylar Koleksiyonu

Zonaro'nun tablosunda II. Mehmed ve karadan kaydırılan gemilerin suya indirilişi, 1908.

Venedik donanması İstanbul üzerine hareket için elverişli rüzgâr bekliyordu. Donanma 29 Mayıs'ta harekete geçtiği zaman Kostantiniyye'nin düştüğü haberi geldi. Macar Hunyadi'ye gelince o evvelce imzalanmış ateş-kesin hükümsüz olduğunu ilân ediyor ve Tuna'yı aşmaya hazırlanıyordu.[23] Bu haberler Sultan'ın ordusunda heyecana neden oldu. Herkes Çandarlı'nın haklı olduğunu düşünmeye başladı. Toplanan mecliste Zaganos tüm iddialarında Çandarlı'ya karşı çıktı ve genel saldırı kararı alınmasında etkin oldu. Ak Şemseddin onu destekledi. Son saldırıyı örgütleme işi Zaganos'a verildi. Munâdiler *yagma* kararını ilân ettiler, ordu büyük şenlik yaptı.[24]

Aslında Sultan Mehmed, Kostantiniyye'yi sulhen teslim almak istiyordu. Fakat 26 Mayıs meşvereti ve imparatorun teslim teklifini reddi üzerine *yağma* ilânı zorunlu oldu. Osmanlı kuşatmalarında İslâm kanununa göre, üç kez teslim olma teklifi yapılması zorunlu idi. Reddedilirse, *kahren* alınan şehirde asker tarafından halkın esir, mallarının yagma edilmesi şerî'atca onaylanmıştır. Teslimde ise, gayrı müslimlerin canları, malları ve dinlerini serbestce icra etmeleri yeminle garanti edilirdi (Bursa, İzmit, İznik böyle alınmıştır). Fetihten sonra Fâtih, huzuruna getirilen Lukas Notaras'a sordu: niye teslim tekliflerini reddettiniz ve şehrin harab olmasına neden oldunuz? O, teslime Venedikliler karşı geldi, cevabını verdi.

Fetih, yalnız Sultan Mehmed'in eseridir

Fethin ertesi günü Fâtih, Çandarlı Halil'i tutukladı, vezir-i azamlığa Zaganos'u getirdi. Fetih üzerine tebrike gelen ulemaya Fâtih şöyle hitab etti: Kostantiniyye'yi "kendü kılıcımla alıp durun kimesnenüzden himmet ve 'inâyet olmamıştır" (İbn Kemâl, 45a). Gelenler arasında kuşkusuz Ak Şeyh de vardı. Fâtih'e gücendi, Göynük'e çekildi, Fâtih'in gönderdiği armağanları reddetti.[25] Fâtih'e fazla kan-dökücü olduğu söylenince şöyle yanıt vermiştir: "Böyle kesin hareket etmezsem emrimi, hükmümü yürütemem." Hıristiyan tarihleri, Fâtih'in acımasız bir despot olduğu iddiasındadırlar. Buna ait birçok olay anlatılır. Son kez Franz Babinger'in kitabı da baştan sona aynı üslûpdadır.

Ak Şemseddin fetih ve yagmadan sonra askere şu öğütte bulundu:

"İnşallah, cümlemiz magfûrdur, fakat gazâ malını isrâf etmeyüb İstanbul içinde hayrât ve hasenâta sarf ve pâdişahımıza itâ'at ve muhabbet edine."

Baştan aşağı tarih, insan-oğlunun bir dramıdır. Tarihin trajik bir noktasında Sultan Mehmed ve Bizans'ın son imparatoru Konstantin müthiş bir dram yaşamışlardır. Bugün tarihçiler, bu dramı anlamak için onların yaşadıklarını öğrenmeye çalışmalı.

Türkiye tarihinde Türkler için Fâtih'in yeri başkadır. Fâtih, 1452 kışında Edirne'de, 1453'ün 22 Nisan'ında da İstanbul önlerinde topladığı meşveret meclislerinde, girişime karşı çıkanlar önünde tarihî konuşmasında açıkça şunları belirtmiştir: Osmanlı ülkesinin tam ortasında kalan, *düzme*'leri koruyan ve her zaman Batı'dan haçlı ordularını tahrik eden İstanbul alınmadıkça, devletin bekası tehlikededir. O, 1451'de tahta oturduğu andan bu yana, fethi başarmak için gece gündüz çalışıp her türlü diplomatik, askerî, teknolojik ve idarî önlemi düşünmüş ve almış; 20 Nisan deniz bozgunu fethi tehlikeye düşürdüğü zaman da azim ve kararında sarsılmamıştır. İstanbul fethi ve 500 yıllık imparatorluk, yalnız ve yanlız genç Türk hükümdarının eseridir. Bu tarihî bir gerçektir. Harap bir şehir olarak aldığı Kostantiniyye'yi Fâtih vakıflara dayanan külliye-imaretleriyle muhteşem bir Türk-İslam şehri olarak yeniden inşa etmiştir. Sadece Ayasofya'nın vakıf geliri yılda 14 bin altına yükseliyordu.

Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'u fetihle kalmadı. Türk *Hakan* ve İslâmî *Sultan* unvanlarından sonra *Kayser-i Rum* sıfatıyla Tuna ile Fırat arasında, İstanbul ve Boğazlar ekseninde, eski mutlak merkeziyetçi Doğu Roma İmparatorluğu'nu ihyâ etti, Doğu Roma'nın köylü raiyyet statüsünü, vergi kanunlarını Raiyyet Kanunnâmesi'yle ve Osmanlı-Türk devlet nizamını Fâtih Kanunnamesi'yle düzenledi, Osmanlı imparatorluk düzeni, yüzyıllar boyunca bu temel üzerinde ayakta kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan gerçek kurucusu İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed'dir.[26] ■

23 Kritovoulos, 60; Runciman, 123.
24 Sakızlı Leonard'ın raporu: M. Jones, 31-33; Chalcocondyles, İsfendiyar oğlu İsmail'in elçiliğiyle 26 Mayıs elçiliğini karıştırmış görünüyor.
25 Fâtih'in yanında bir yıldan fazla kalan Ressam Bellini'ye göre Fâtih şeyhlere inanmazdı.
26 Fâtih için bkz. "Mehmed II" ME İslâm Ansiklopedisi (H.İ.).